

JEDNOŚĆ KOŚCIOŁA URZECZYWISTNIONA W ZNAKU WSPÓLNOTY EUCHARYSTYCZNEJ – CEL, KTÓRY SIĘ ODDALA?

Stan dialogu katolicko-protestanckiego o Eucharystii jako ofierze 50 lat po dekreście o ekumenizmie

Uchwalony 21 listopada 1964 roku Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio* postrzegany jest z perspektywy 50 lat jako jeden z najważniejszych dokumentów II Soboru Watykańskiego. Stał się on epokowym krokiem otwierającym Kościół katolicki na dialog z innymi wyznaniem chrześcijańskimi i do dzisiaj wywiera żywy wpływ na kształt uzgodnień ekumenicznych. Sobór, określając w nim wyraźne zasady, wytyczył Kościołowi drogę ekumenicznego zaangażowania, która ma doprowadzić wszystkich chrześcijan do doskonałej wspólnoty (*communio*) kościelnej urzeczywistniającej się konkretnie „przez jedno sprawowanie Eucharystii w jedności jednego i jedyne Kościoła”¹. Ten cel potwierdził Jan Paweł II w pierwszej w historii Kościoła encyklice poświęconej ekumenizmowi *Ut unum sint* z 1995 roku, gdzie bardzo mocno wyraził to pisząc: „gorąco pragniemy odprawiać razem jedną Eucharystię”².

Zagadnienia nauki o Eucharystii nie stanowią właściwie żadnej istotnej kontrowersji w dialogu katolicko-prawosławnym, natomiast w dialogach doktrynalnych katolicko-protestanckich od początku są jednym z fundamentalnych tematów. O ostrości linii podziału w tej kwestii świadczy wypowiedź Marcina Lutra, odnośnie do mszy jako ofiary w rozumieniu katolickim, zawarta w *Artykułach szmalkaldzkich* (1537), że tutaj „jesteśmy na wieki

¹ Dekret o ekumenizmie, 4. Por. W. Kasper, *Sakrament jedności. Eucharystia i Kościół*, Kielce 2005, s. 136-137.

² Jan Paweł II, Encyklika *Ut unum sint*, Watykan 1995, nr 45; zob. tamże nr 23 [dalej: UUS].

rozdzieleni i nawzajem dla siebie przeciwnikami”³. Główne punkty krytyki katolickiej nauki o Eucharystii Luter zawarł już w dziele z 1520 roku *De captivitate Babylonica ecclesiae*, gdzie za „nader bezbożne nadużycie” ówczesnego Kościoła uznawał pogląd, że „msza jest dobrym uczynkiem i ofiarą”⁴. W największym skrócie, argumentacja Lutra opierała się na odniesieniu do tekstów z *Listu do Hebrajczyków* (10, 1-18; por. 7,27; 9,12), gdzie wyraźnie jest mowa o tym, iż ofiara Chrystusa dokonała się „raz na zawsze (*ephapax*)”⁵, tak więc nakaz Jezusa „To czyńcie na moją pamiątkę” w jego interpretacji został zredukowany do subiektywnego przyjęcia w wierze skutków tej jedynej ofiary, a nie był już traktowany jako obiektywne wydarzenie. A zatem ofiara została tu zupełnie rozdzielona od pamiątki ofiary⁶. Jeszcze bardziej skrajną, czysto symbolistyczną interpretację podawał tu Ulrich Zwingli, sprowadzając pamiątkę z nakazu Chrystusa do jedynie memoratywnego aktu w umyśle wierzącego – duchowego uświadamiania sobie dzieła zbawczego Boga. Także tu pamiątka ofiary nie może być ofiarą⁷.

Już w tym skrótowym opisie istoty kontrowersji katolicko-protestanckiej wokół mszy jako ofiary zarysowuje się nam pewien horyzont możliwości poszukiwania rozwiązania problemu w obrębie nowej hermeneutyki pojęcia pamiątka (*anamnesis*) ze słów ustanowienia Eucharystii⁸. I w takim właśnie kierunku poszły

³ *Artykuły szmalkaldzkie*, w: *Księgi Wyznaniowe Kościoła Luteranckiego*, cz. 2, art. II, 10, Bielsko-Biała 1999, s. 340. Por. tamże, *Obrona Wyznania augsburskiego*, art. XXIV, s. 298-313, gdzie Melancton szczegółowo wskazuje istotę sporu z katolikami w nauce o mszy jako ofierze przebłagalnej.

⁴ M. Luther, *Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche*, w: *Luther deutsch. Die Werke Martin Luthers in neuer Auswahl für die Gegenwart*, Hg. K. Aland, Bd. 2, Göttingen 1991, s. 183. Por. A. Skowronek, *Światła ekumenii*, Warszawa 1984, s. 130-131.

⁵ Por. W. Beinert, U. Kühn, *Ökumenische Dogmatik*, Leipzig - Regensburg 2013, s. 667.

⁶ Zob. szerzej T. Kaufmann, *Abendmahl*, w: *Das Luther-Lexikon*, Hrg. V. Leppin, G. Schneider-Ludorff, Regensburg 2014, s. 29-33.

⁷ Por. G. Hunsinger, *The Eucharist and Ecumenism*, Cambridge – New York 2008, s. 96-100; P. Jaskóła, *Symboliczne rozumienie Wieczery Pańskiej według Ulricha Zwingliego*, w: *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w perspektywie ekumenicznej*, red. L. Górka, Warszawa 2005, s. 131-139.

⁸ Zob. szerzej L. Lies, *Eucharistie in ökumenischer Verantwortung*, Graz-Wien-Köln 1996, s. 49-83. Por. W. Beinert, U. Kühn, *Ökumenische Dogmatik*, s. 671-675.

posoborowe dialogi ekumeniczne. Ze względu na ograniczony format tego artykułu skupimy się zatem w analizie dokumentów tychże dialogów głównie na centralnej roli biblijnie rozumianego pojęcia pamiętki-anamnezy dla postępu w zbliżeniu katolicko-protestanckim w obszarze nauki o Eucharystii jako ofierze⁹. Należy tu jeszcze przed analizą dokumentów poszczególnych dialogów wyraźnie zaznaczyć, że najważniejszymi prekursorami wytyczającymi taki kierunek rozwiązania tej kontrowersji byli – poprzez wypracowanie teologicznych ram rozumienia biblijnego pojęcia pamiętki (hebr. *zikkaron*, gr. *anamnesis*) – dwaj teologowie protestanccy: niemiecki biblista Joachim Jeremias w pracy *Die Abendmahls Worte Jesu* i współzałożyciel Wspólnoty z Taizé Max Thurian z dziełem *L'eucharistie. Mémorial du Seigneur. Sacrifice d'action de grâce et d'intercession*. Wyniki ich badań, a szczególnie Thuriana jako członka licznych gremiów ekumenicznych, stanowią czytelną inspirację dla wielu uzgodnień doktrynalnych. W tym krótkim przeglądzie dokumentów dialogu katolicko-protestanckiego na ten temat uwzględnione zostaną jedynie dialogi bilateralne, w których oficjalnie uczestniczy Kościół katolicki na poziomie ogólnokościelnym, jako prezentujące aktualnie najbardziej miarodajny stan ekumenicznego zbliżenia z Kościołami i Wspólnotami kościelnymi wywodzącymi się z Reformacji.

1. Dialog ze Światową Federacją Luterzańską

Dialog katolicko-luterński na szczeblu ogólnokościelnym rozpoczęto tuż po zakończeniu II Soboru Watykańskiego. Drugim dokumentem wypracowanym w ramach Komisji Mieszanej Rzymskokatolickiej i Ewangelicko-luterńskiej było uzgodnienie o Eucharystii zatytułowane *Wieczerza Pańska (Das Herrenmahl, 1978)*¹⁰. Ranga tego dokumentu jest niebagatelna, nie tylko ze

⁹ Bardzo dogłębną analizę zagadnienia prezentuje tu praca E. Hönig, *Die Eucharistie als Opfer nach den neueren ökumenischen Erklärungen*, Paderborn 1989.

¹⁰ Komisja Wspólna rzymskokatolicka i ewangelicko-luterńska, *Wieczerza Pańska*, w: S.C. Napiórkowski, *Wszyscy pod jednym Chrystusem. Ogólnokościelny dialog katolicko-luterński. Część 1: lata 1965-1981*, Lublin 1985, s. 141-167 [dalej: *Wieczerza Pańska*].

względu na historyczny przełom w najbardziej palącym punkcie kontrowersji katolicko–protestanckiej, ale także z racji kompleksowego ujęcia tematu – jest to najobszerniejszy tekst międzykościelnego uzgodnienia w sprawie Eucharystii. Należy tu również dostrzec istotny element metodologii pracy komisji nad tym tekstem, gdzie w wielu punktach dokonano recepcji sformułowań wypracowanych już we wcześniejszych dokumentach innych dialogów ekumenicznych¹¹.

Pojęcie pamiętki-anamnezy pojawia się w dwóch punktach tego dokumentu. Najpierw w punkcie 17 pada stwierdzenie, że Chrystus ustanowił sakrament Eucharystii jako pamiętkę w znaczeniu anamnezy. Pamiętka ta obejmuje nie tylko ofiarę Krzyża, ale całe dzieło zbawienia¹². Jednak najważniejsze wspólnie przyjęte sformułowania odnośnie do roli anamnezy w Eucharystii zapisano w punkcie 36. Fundamentalne jest tu zdanie przejęte z uzgodnienia katolicko-anglikańskiego o Eucharystii: „Drogę do właściwego ujmowania związku między ofiarą Chrystusa a Eucharystią otwiera pojęcie pamiętki czy wspomnienia (*Gedächtnis, memorial, mémorial*), jeśli się je rozumie w sensie Paschy obchodzonej w czasach Chrystusa, czyli w znaczeniu skutecznego uobecniania minionego wydarzenia”¹³. Dalej autorzy dokumentu precyzują, jak rozumieją tu pojęcie pamiętki, co ma kapitalne znaczenie, gdyż – co wyżej przypomniano – w pismach Ojców Reformacji pojmowano ją tylko jako subiektywny akt pamięci i tak ujmowaną pamiętkę (*nudam commemorationem*) piętnował Sobór Trydencki¹⁴. Wyraźnie więc wskazują, że nie chodzi tu tyle o czynność ludzkiej pamięci czy wyobraźni, co o twórcze działanie Boga, który dla zgromadzenia Ludu Bożego aktualizuje zbawcze wydarzenia z przeszłości w liturgicznej celebracji ich pamiętki¹⁵.

¹¹ Zob. *Wieczera Pańska*, 3. Odwołania te odnoszą się głównie do ustaleń dialogu katolicko-luterańskiego w USA, dokumentów Grupy z Dombes, *Dokumentu z Akry* Komisji „Wiara i Ustrój” oraz uzgodnień dialogu katolicko-anglikańskiego o Eucharystii.

¹² *Wieczera Pańska*, 17.

¹³ Tamże, 36.

¹⁴ DH 1753; BF VII 331 – *Nauka o najświętszej ofierze Mszy świętej*, kanon 3.

¹⁵ Por. E. Lessing, *Abendmahl*, Göttingen 1993, s. 56.

Tak dochodzimy do najtrudniejszej kwestii, czyli rozumienia ofiary eucharystycznej. Zastosowanie kategorii pamiętki (anamnezy) pozwoliło uznać za wspólne w tym temacie stwierdzenie, że „Jezus Chrystus w Uczcie Pana jest obecny jako ukrzyżowany, który umarł za nasze grzechy, a dla naszego usprawiedliwienia został wskrzeszony jako ofiara, która raz na zawsze została złożona za grzechy świata”, z jednoczesnym zastrzeżeniem, że „ofiary tej nie da się przedłużać, ani ponawiać, ani dopemniać, można jednak i należy wciąż na nowo czynić ją skuteczną pośrodku wspólnoty”¹⁶. W tym miejscu dokumentu obie strony prezentują różne interpretacje sposobu skuteczności tak rozumianej ofiary eucharystycznej. Wobec katolickiej nauki o mszy jako ofercie przebłagalnej (*sacrificium propitiatorium, Sühnopfer*) strona luterkańska ciągle wyraża rezerwę w stosunku do określenia „ofiara mszalna” i preferuje swoje rozumienie ofiary eucharystycznej jako ofiary dziękczynnej i pochwalnej, które katolicy akceptują, jako dające możliwość wspólnego rozumienia Eucharystii jako ofiary Kościoła¹⁷, lecz nie oddające w pełni istoty ofiary eucharystycznej w świetle nauki Soboru Trydenckiego. Z drugiej jednak strony luteranie dostrzegają tu wzrastającą konwergencję wobec współcześnie jednoznacznego nauczania katolickiego, uznającego ofiarę mszy za uobecnienie jedynej ofiary Krzyża, gdzie nie dodaje się niczego do jej wartości zbawczej¹⁸.

Dokument *Wieczerza Pańska* stał się wielkim przełomem w dialogu katolicko-luterkańskim na temat Eucharystii, a zwłaszcza w odniesieniu do zagadnienia jej ofiarniczego charakteru. Wypracowany konsensus, niewyobrażalny przez ponad cztery wieki, okazał się możliwy głównie dzięki recepcji biblijno-teologicznej kategorii pamiętki (anamnezy), gdyż obie strony mogły wspólnie zgodzić się na twierdzenie, że Wieczerza Pańska jest ofiarą w tym sensie, że uobecnia się w niej, a nie ponawia, dokonana raz na zawsze, jedyna, doskonała ofiara Chrystusa na krzyżu. Mimo pozostających jeszcze rozbieżności w kwestiach szczegółowych,

¹⁶ *Wieczerza Pańska*, 56.

¹⁷ Tamże, 34-35. Por. W. Hryniewicz, *Żyjemy z daru paschalnej Ofiary. Eucharystia jako Ofiara w perspektywie teologiczno-ekumenicznej*, w: *Eucharystia na ołtarzu świata*, Kraków 2006, s. 53.

¹⁸ *Wieczerza Pańska*, 57-61. Por. W. Hryniewicz, *Żyjemy z daru paschalnej Ofiary*, s. 56-58; E. Lessing, *Abendmahl*, s. 61-62.

to uzgodnienie pozwala z nadzieją myśleć o pełnej wspólnocie eucharystycznej¹⁹, choć trzeba tu też zauważyć, że w pewnych środowiskach po stronie luterńskiej recepcja tego dokumentu przebiegała niejednokrotnie w sposób jednostronny, nacechowany pewną obawą przed „rekatolizacją” luterńskiej Wieczerzy Pańskiej, ale też i w ostrzejszej formie ciągłej krytyki uwypuklania we współczesnym nauczaniu katolickim ofiarniczego wymiaru Eucharystii, co można odczytywać jako niecierpliwy nacisk w celu redukcji tego wymiaru w katolickiej nauce o tym sakramencie²⁰. Już jednak najnowszy dokument dialogu katolicko–luterńskiego *Od konfliktu do komunii*, będący pewnym podsumowaniem 50 lat wspólnie przebytej drogi, omawiając zagadnienie rozumienia ofiary eucharystycznej, gdzie odwołuje się zasadniczo do wyników osiągniętych w uzgodnieniu *Wieczerza Pańska* opartych na fundamencie koncepcji *anamnesis* jako liturgicznego wspomnienia, stwierdza w konkluzji:

„Jeśli rozumienie Wieczerzy Pańskiej jako prawdziwego wspomnienia ma być poważnie traktowane, to różnice w rozumieniu eucharystycznej ofiary są dla katolików i luteranów akceptowalne”²¹.

¹⁹ Por. G. Wenz, *Eucharistische Aufgeschlossenheit. Gewachsene Konvergenzen in Theorie und Praxis des Herrenmahles*, „Una Sancta” (56) 4/2001, s. 314-324; W. Hanc, *Ekumeniczny wymiar sakramentów chrześcijańskiej inicjacji w świetle międzywyznaniowych dialogów doktrynalnych. Studium ekumeniczne*, Włocławek 2003, s. 734-739; H. Hoping, *Mein Leib für euch gegeben. Geschichte und Theologie der Eucharistie*, Freiburg im Br. 2011, s. 423-424.

²⁰ Por. O.H. Pesch, *Zrozumieć Lutra*, Poznań 2008, s. 510-511; P. Nørgaard-Højen, *What Does Still Divide Lutherans from Catholics?*, w: *Catholic – Lutheran Relations Three Decades after Vatican II*, ed. P. Nørgaard-Højen, *Studia Oecumenica Farfensia*, vol. I, Città del Vaticano 1997, s. 108-111; K. Karski, *Recepcja encykliki o Eucharystii w Kościołach protestanckich*, w: *Misterium Eucharystii. Teologia – liturgia – ekumenizm. Encyklika Jana Pawła II „Ecclesia de Eucharistia”*, red. W. Nowak, Olsztyn 2004, s. 218-221.

²¹ *Od konfliktu do komunii. Luterąsko-katolickie wspólne upamiętnienie Reformacji w 2017 roku. Raport Luterąsko-Rzymskokatolickiej Komisji Dialogu ds. Jedności*, Dziegielów 2013, nr 157-159, s. 60-61.

2. Dialog ze Światowym Aliansem Kościołów Reformowanych

Obecność Chrystusa w Kościele i w świecie, to raport końcowy podsumowujący pierwszą fazę dialogu katolicko-reformowanego z lat 1970-77²², gdzie temat Eucharystii zajmuje najczęściej miejsca (nr 67-92)²³. Termin „pamiętka” pojawia się w dokumencie kilkakrotnie i jako wspólne przyjmuje się rozumienie Eucharystii jako pamiętki śmierci i zmartwychwstania Pana²⁴. Już w pierwszej, biblijnej części, której założeniem było poszukiwanie w nowotestamentalnych słowach ustanowienia nowych możliwości złagodzenia dawnych sporów konfesyjnych, pada stwierdzenie, że Chrystus „rozumiał przez «pamiętkę» coś więcej niż zwykłe «przypominanie» jakiegoś wydarzenia”²⁵. To wyraźny postęp w zestawieniu z nauką Zwingliego i Kalwina. Z wypełnieniem nakazu „to czyńcie na moją pamiętkę” przez wspólnotę Kościoła wiąże się tutaj przede wszystkim obecność Chrystusa²⁶ i zasadniczo dokument ten koncentruje się na tej tematyce, a zagadnienie ofiary jest w nim potraktowane właściwie marginalnie, jako najtrudniejszy problem, czekający na dalsze rozwinięcie. Autorzy raportu ujęli go tak, by reformowani mogli zaakceptować jako wspólne następujące stwierdzenie: „[Jezus Chrystus] Składając więc samego siebie w ofierze Ojcu przez Ducha Świętego włącza On także nas do tej ofiary. W ten sposób przez nasze zjednoczenie z Nim mamy udział w Jego samoofiarowaniu dokonanyemu ze względu na nas”²⁷. Drugie ważne stwierdzenie na ten temat pada w punkcie poświęconym relacji Eucharystia a Kościół: „Pan nasz ustanowił Eucharystię jako ucztę ofiarną dla okresu między Jego pierwszym a drugim przyjściem”²⁸. Dokument ten zatem stwier-

²² Szerzej zob. K. Karski, *Dialog katolicko-reformowany (1970-2005)*, „Roczniki Teologiczne” 55(2008) z. 7, s. 151-153.

²³ *Obecność Chrystusa w Kościele i w świecie. Raport końcowy z dialogu między Światowym Aliansem Kościołów Reformowanych a Sekretariatem do Spraw Jedności Chrześcijan (1977)*, 67-92, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1/1988, s. 87-94 [dalej: *Obecność Chrystusa w Kościele i w świecie*].

²⁴ Tamże, 91.

²⁵ Tamże, 70. Por. E. Lessing, *Abendmahl*, s. 66-67.

²⁶ *Obecność Chrystusa w Kościele i w świecie*, 82.

²⁷ Tamże, 85.

²⁸ Tamże, 87.

dza werbalnie fakt ofiarnego charakteru Eucharystii uznając, że jedyna ofiara Krzyża jest kontynuowana mocą zmartwychwstania w wieczności wobec Ojca, a jednocześnie, będąc ustanowioną przez Jezusa uczta ofiarną Kościoła, jest jego żywą ofiarą dziękczynną składaną Ojcu poprzez włączenie się w ofiarę Chrystusa. Nie rozwija się jednak tutaj sposobu realizacji ofiary w liturgii eucharystycznej, ale w perspektywie dalszych poszukiwań zaleca wziąć pod uwagę „bogată treść pojęcia pamiętka (*anamnesis*)”²⁹.

3. Dialog ze Wspólnotą Anglikańską

Temat Eucharystii podjęto od samego początku dialogu katolicko-anglikańskiego. Efekty prac z pierwszego etapu tego dialogu Międzynarodowa Komisja Anglikańsko-Rzymskokatolicką (ARCIC) opublikowała w roku 1981 w formie *Raportu Końcowego (Final Report)*³⁰. Pierwszym z dokumentów tego raportu była opracowana już w roku 1971 wspólna deklaracja na temat Eucharystii zatytułowana *Doktryna eucharystyczna (Windsor 1971)*³¹. Język tego dokumentu cechuje się niezwykłą zwięzłością, a mimo to wyraża w sposób bardzo syntetyczny głęboką zgodność (*substantial agreement*)³² w rozumieniu doktryny eucharystycznej przez oba Kościoły. Ten postęp w przełamywaniu wielowiekowych podziałów osiągnięty przez komisję wydaje się tu być w dużej mierze wynikiem przyjętej metody, polegającej na szukaniu możliwości odnalezienia wspólnej płaszczyzny wia-

²⁹ *Obecność Chrystusa w Kościele i w świecie*, 92. Por. P. Jaskóła, *Ofiarniczy charakter Eucharystii jako temat dialogów teologicznych*, w: *Nie podzieleni i nie zjednoczeni. Ekumeniczna debata o Eucharystii/Wieczery Pańskiej z niemiecko-polskiej perspektywy*, red. I. Bokwa, P. Jaskóła, U. Link-Wieczorek, *Colloquia Theologica* 7, Opole 2006, s. 69.

³⁰ Zob. całość tekstu w: *Growth in Agreement. Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level*, ed. H. Meyer, L. Vischer, New York/Ramsey – Geneva 1984, s. 61-118.

³¹ Międzynarodowa Komisja Anglikańsko-Rzymskokatolicka, *Doktryna eucharystyczna (Windsor 1971)*, w: S.C. Napiórkowski (*Wprowadzenie i przekład*), *Deklaracja anglikańsko – katolicka na temat Eucharystii (Windsor 1971)*, ZN KUL 22(1979) nr 4, s. 62-65 [dalej: *Windsor*].

³² *Windsor*, 12.

ry eucharystycznej przez sięganie do przedreformacyjnej tradycji wspólnego dziedzictwa³³.

Kluczowym, w zakresie naszej analizy, fragmentem deklaracji jest jego druga część, omawiająca związek Eucharystii z ofiarą Chrystusa. To skomplikowane, głównie przez obciążenie historycznymi kontrowersjami, zagadnienie zostało zreferowane w jednym niezwykle skondensowanym akapicie, w którym za punkt wyjścia przyjęto fundamentalny fakt zawarty w Piśmie Świętym, stwierdzający doskonałość i wystarczalność jedynej ofiary Chrystusa, której nie można powtarzać czy uzupełniać. Osiągnięcie efektywnego rozwiązania w tej trudnej kwestii ofiary eucharystycznej stało się możliwe dzięki odwołaniu do biblijnie rozumianej kategorii pamiątki (*memorial*). To pojęcie odczytane w kontekście jego zakorzenienia w rytuale Paschy żydowskiej, „a więc w sensie skutecznego uobecnienia faktu z przeszłości, otworzyło drogę do lepszego zrozumienia relacji między ofiarą Chrystusa a Eucharystią”³⁴. Precyzując zastosowanie terminu pamiątka do Eucharystii, dokument stwierdza:

„Pamiątka eucharystyczna nie jest więc zwykłym przypomnieniem minionego wydarzenia czy jego doniosłości, ale jest skutecznym głoszeniem przez Kościół potężnych dzieł Bożych. Chrystus ustanowił Eucharystię jako «pamiątkę» (anamnezę) całego dzieła pojednania, którego Bóg przez Niego dokonał. W modlitwie eucharystycznej Kościół kontynuuje sprawowanie wiecznotrwałej «pamiątki» śmierci Chrystusa”³⁵.

A zatem, choć dokument w tym punkcie formalnie nie stwierdza wprost, że Eucharystia jest ofiarą, to jednak wyrażnie przyjmuje taką naukę, posługując się tu pojęciem anamnezy

³³ Windsor, 1. Por. O.F. Cummings, *Canterbury Cousins. The Eucharist in Contemporary Anglican Theology*, New York/Mahwah 2007, s. 84-86; A. Skowronek, *Tajemnica – ofiara – obecność. Eucharystia w dialogu anglikańsko – katolickim*, w: *Eucharystia i posłannictwo*, red. L. Górka, W. Hryniewicz, Warszawa 1987, s. 71-74.

³⁴ Windsor, 5. Por. O.F. Cummings, *Canterbury Cousins*, s. 88.

³⁵ Windsor, 5. Jak wyżej wspomniano, do tego tekstu odwołał się później dosłownie dokument *Wieczerza Pańska*.

w znaczeniu skutecznego uobecniania ofiary Chrystusa w liturgii eucharystycznej³⁶.

Uzgodnienie to zostało uznane za bardzo doniosłe wydarzenie, gdyż było pierwszym o takiej randze ustaleniem ekumenicznym współtworzonym przez Kościół katolicki, lecz poza pozytywnymi ocenami spotkało się ono także z krytyką wychodzącą zarówno ze środowisk anglikańskich jak i katolickich³⁷. W odpowiedzi na te różne wątpliwości ARCIC, w osiem lat po *Deklaracji z Windsoru*, opublikowała *Wyjaśnienie (Elucidation, Salisbury 1979)* dołączone do *Raportu końcowego*, gdzie odpowiedziano na zastrzeżenia wobec sposobu użycia w deklaracji pojęć „pamiętka” i „ofiara”³⁸. Komisja tłumaczy tu, że wybrała pojęcie pamiętki jako termin nowotestamentalny zawarty w słowach ustanowienia, który znalazł swoje miejsce w patrystyce i późniejszej teologii, a jednocześnie stał się integralną, centralną częścią wszystkich modlitw eucharystycznych (*the very heart of the eucharistic prayers*) Wschodu i Zachodu. W tym kontekście, wbrew wysuwanym obawom, pojęcie to nie sugeruje czysto symbolistycznego rozumienia Eucharystii, lecz wręcz przeciwnie, bardzo trafnie wyraża jej sakramentalny realizm, przez który jedyne wydarzenie zbawcze uobecnia się dzięki działaniu Ducha Świętego. Natomiast w odniesieniu do użycia w deklaracji pojęcia ofiara, Komisja w *Elucidation* precyzuje, że opierając się na tym, jak tradycja liturgiczna Kościoła odnosiła to pojęcie do Eucharystii, a więc rozumiejąc celebrację liturgiczną jako anamnezę historycznego wydarzenia zbawczego dokonanego przez Chrystusa, można mówić o Eucharystii jako ofierze w znaczeniu sakramentalnym, przy zastrzeżeniu, iż nie chodzi tu o powtórzenie ofiary w znaczeniu historycznym³⁹.

³⁶ Por. O.F. Cummings, *Canterbury Cousins*, s. 88-89.

³⁷ Por. A. Skowronek, *Eucharystia w dialogu anglikańsko – katolickim*, s. 77-78.

³⁸ Zob. uwagi krytyczne wobec pojęcia pamiętka zebrane w: *Elucidation*, 3, w: *Growth in Agreement*, s. 72.

³⁹ Tamże, 5, s. 73-74. Por. O.F. Cummings, *Canterbury Cousins*, s. 89-90; W. Hanc, *Ekumeniczny wymiar sakramentów chrześcijańskiej inicjacji*, s. 731-732.

W roku 1991 ukazała się oficjalna odpowiedź Kościoła katolickiego na *Raport końcowy* ARCIC⁴⁰, w której wysunięto kilka zastrzeżeń do sformułowań tam zawartych. Potrzeba ustosunkowania się do tej oficjalnej odpowiedzi Kościoła katolickiego spowodowała konieczność opublikowania kolejnych *Wyjaśnień* (*Clarifications*, 1993)⁴¹. Na pierwszym miejscu wśród zastrzeżeń katolickich znalazł się problem ofiarniczego charakteru Eucharystii, a konkretnie pytanie o wyjaśnienie istotnego powiązania eucharystycznej pamiętki z jedyną ofiarą Krzyża, która się sakramentalnie przez nią uobecnia. Odpowiadając na tę kwestię, Komisja *de facto* powtarza omówiony tu punkt piąty *Wyjaśnień* (*Elucidation*) z roku 1979, podkreślając, że wyraża on jasno przekonanie, iż zastosowanie pojęcia pamiętki rozumianego w jego semickim znaczeniu najlepiej tłumaczy związek między jedyną, niepowtarzalną ofiarą Krzyża a Eucharystią. Trzeba podkreślić, że w tych *Wyjaśnieniach* z 1994 roku już bardzo wyraźnie stwierdza się wprost, że Eucharystia jest prawdziwą ofiarą, ale na sposób sakramentalny (*eucharist is truly a sacrifice, but in a sacramental way*). Ponadto Komisja na prośbę strony katolickiej dołączyła tu obszernie wyjaśnienie na temat charakteru prześlągalnego ofiary eucharystycznej, gdzie opierając się na anglikańskich tekstach liturgicznych wykazała, że znajdujemy tam właśnie takie jej rozumienie i może ona być sprawowana za żywych i za zmarłych⁴².

⁴⁰ Zob. *Katolicka odpowiedź na „Raport końcowy” Międzynarodowej Komisji Anglikańsko – Rzymskokatolickiej*, „L’Osservatore Romano” 7(1992), s. 51-54.

⁴¹ ARCIC II, *Clarifications of certain aspects of the agreed statements on Eucharist and Ministry of the first Anglican-Roman Catholic International Commission* – pełny tekst oryginalny bez numeracji stron zob. <http://www.prounione.urbe.it/dia-int/arcic/doc/e_arcic_classifications.html> [dostęp 26.04.15]. Tekst niemiecki – punkty dot. Eucharystii zob. *Dokumente wachsender Übereinstimmung. Sämtliche Berichte und Konsentexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltebene, Band III 1990-2001*, Hrsg. H. Meyer, D. Papandreou, H.J. Urban, L. Vischer, Bonifatius – Lembeck, Paderborn – Frankfurt am M. 2003, s. 217-220.

⁴² Por. P. Kantyka, *Anglikanie i metodyści w dialogu z katolikami na temat Eucharystii*, w: *Wspólna Eucharystia – cel ekumenii*, red. P. Jaskóła, R. Porada, Opole 2005, s. 231; P. Jaskóła, *Ofiarniczy charakter Eucharystii jako temat dialogów teologicznych*, s. 67; A. Skowronek, *Eucharystia w dialogu anglikańsko – katolickim*, s. 80-81.

Podsumowując cały proces dialogu katolicko-anglikańskiego o Eucharystii, obejmujący nie tylko przygotowanie *Deklaracji windsorskiej*, ale także doprecyzowanie zawartych tam zapisów w późniejszych tekstach *Wyjaśnień*, można stwierdzić, że w zakresie nauki o ofierze eucharystycznej osiągnięto tu naprawdę bardzo daleko posuniętą zgodność. Taki głęboki konsensus stał się osiągalny, dzięki recepcji przez obie strony dialogu biblijnie rozumianego pojęcia pamiątki (anamnezy) jako podstawy wyjaśnienia relacji między ofiarą Chrystusa na krzyżu a Eucharystią⁴³. To pozwoliło wybrnąć z dwóch skrajnych stanowisk, które pojawiały się w historii teologii obu Kościołów: po stronie – anglikańskiej interpretacji czysto symbolistycznej, a po stronie katolickiej – rozumienia mszy jako powtarzania ofiary krzyża.

4. Dialog ze Światową Radą Metodystyczną

Międzynarodowa Komisja do spraw Dialogu między Kościołem Rzymskokatolickim a Światową Radą Metodystyczną została utworzona już w rok po II Soborze Watykańskim i od roku 1971 publikuje regularnie w cyklach pięcioletnich efekty swoich prac w formie oficjalnych raportów. Temat Eucharystii został podjęty szeroko w *Raporcie z Denver* (1971) oraz *Raporcie z Dublina* (1976).

Pierwszy dokument dialogu katolicko-metodystycznego prezentuje problematykę Eucharystii w dość ogólny sposób w punktach 79-86. W zakresie Eucharystii jako ofiary wylicza się tu cztery punkty wzajemnego zbliżenia między katolikami a metodystami. Po pierwsze, uznaje się Eucharystię jako celebrację pełnej, doskonałej i całkowicie wystarczającej ofiary Chrystusa złożonej raz na zawsze za cały świat. Po drugie, Eucharystia jest pamiątką (*memorial*), przy czym pojęcie to rozumie się tu jako coś więcej niż wspomnienie wydarzenia z przeszłości – to „coś więcej” oznacza, że pamiątka jest ponowną proklamacją (*re-enactment*) zwycięskiej ofiary Chrystusa, dającą wiernym udział w jej owocach.

⁴³ W tym miejscu należy przypomnieć ogromne zasługi G. Dix'a dla recepcji tego pojęcia w środowisku anglikańskim – zob. zwłaszcza G. Dix, *The Shape of the Liturgy*, London 1945, s. 243-246. Por. O.F. Cummings, *Canterbury Cousins*, s. 85.

Z tego powodu katolicy – mówi punkt trzeci – nazywają Eucharystię ofiarą, lecz metodyści nie używają tu tego terminu w tym sensie. I po czwarte, w celebracji eucharystycznej mamy udział w samoofiarowaniu się Chrystusa dokonany w posłuszeństwie wobec woli Ojca⁴⁴.

O ile pierwszy raport traktował temat Eucharystii dość syntetycznie, to *Raport z Dublina* poświęca temu zagadnieniu znacznie więcej miejsca (punkty 47-74). Inspiracją do podjęcia konstrukcji szerszego uzgodnienia o Eucharystii był dokument dialogu katolicko-anglikańskiego *Deklaracja z Windsor*, który ukazał się zaledwie w kilka tygodni po opublikowaniu *Raportu z Denver* i w wielu punktach stał się bezpośrednią podstawą dla prac dialogu katolicko-metodystycznego w ramach przygotowań drugiego raportu. W uwagach wstępnych drugiego raportu zauważono istniejący problem terminologiczny w dialogu katolicko-metodystycznym: oba Kościoły mówią różnymi językami o Eucharystii, gdyż obie tradycje rozwijały się od siebie niezależnie, w tym sensie, że nauczanie metodystyczne nie wywodzi się bezpośrednio ze sporów reformacyjnych. Z drugiej jednak strony metodyści nie posiadają zasadniczo wiążących ustaleń doktrynalnych wyrażających jednoznacznie ich teologię Eucharystii, co znacznie komplikuje porównanie ich stanowiska z nauką katolicką⁴⁵.

W kwestii ofiarniczego charakteru Eucharystii *Raport z Dublina* wyraźnie pogłębił rozumienie pamiątki eucharystycznej (*anamnesis*), przyjmując dosłownie stwierdzenie z ustalenia katolicko-anglikańskiego, że nie jest to czysto memoratywne przypominanie faktów z przeszłości, lecz „skuteczne głoszenie przez Kościół potężnych dzieł Bożych”⁴⁶. Dalej dokument stwierdza, że niektórzy chcą to dynamiczne rozumienie pamiątki łączyć już

⁴⁴ *Denver Report (1971)*, 83, II, 1-4, w: *Growth in Agreement. Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level*, ed. H. Meyer, L. Vischer, New York/Ramsey – Geneva 1984, s. 326-327.

⁴⁵ *Dublin Report (1976)*, 48-51, w: *Growth in Agreement. Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level*, ed. H. Meyer, L. Vischer, New York/Ramsey – Geneva 1984, s. 351-352. Por. P. Kantyka, *Anglikanie i metodyści w dialogu z katolikami na temat Eucharystii*, s. 235.

⁴⁶ *Dublin Report*, 63, s. 345 – „It is not mere calling to mind of past event or its significance, but the church’s effectual proclamation of God’s mighty acts” Por. Windsor, 5.

nie tyle z zawartym w *Raporcie z Denver* określeniem *re-enactment*, sugerującym, że jest to ponowna proklamacja zwycięskiej ofiary Chrystusa, co bardziej z obecnością Chrystusa przynoszącą ze sobą wszystkie owoce Jego ofiary spełnionej raz na zawsze za nas⁴⁷.

O ile pierwszy raport w kwestii Eucharystii jako ofiary zestawiał zasadniczo zbieżne stanowiska, to drugi eksponuje także rozbieżności. Podkreśla się w nim, że metodyści używając terminu ofiara zdecydowanie rzadziej odnoszą go do Eucharystii niż katolicy, mimo że w hymnach Ch. Wesleya terminologia ofiarnicza znajduje eksponowane miejsce. Mówiąc o ofierze, metodyści mają na myśli przede wszystkim jedyną ofiarę Chrystusa, dalej wstawiennictwo tej ofiary tu i teraz, naszą ofiarę chwały i dziękczynienia oraz nasze zaofiarcowanie się w łączności z Chrystusem, który ofiarował się Ojcu. Katolicy bez problemu przyjmują takie rozumienie ofiary eucharystycznej, ale uważają, że jest ona czymś więcej – uobecnieniem na sposób sakramentalny jedynej ofiary Chrystusa. Metodyści wolą tutaj mówić, że Chrystus złożył za nasze grzechy jedną ofiarę, będącą naszym jedynym usprawiedliwieniem i teraz żyje, wstawiając się za nami, stąd my w jedności z Nim możemy ofiarować się Ojcu⁴⁸. W konkluzji autorzy raportu z zadowoleniem odkrywają, że w tej trudnej kwestii uzyskali większy stopień zbliżenia niż się spodziewano.

Trzeba jednak stwierdzić, że na tym etapie dialogu nie osiągnięto jeszcze zasadniczego przełomu we wspólnym rozumieniu Eucharystii jako ofiary i choć korzystano tu z pojęcia pamiętki (*anamnesis*) w poszukiwaniu konsensusu, to przyczyną braku większego postępu w przekraczaniu własnych pozycji w tym temacie było przyjęcie zbyt ogólnikowego rozumienia tego terminu przez członków Komisji katolicko-metodystycznej. Nowe możliwości dla przyszłości tego dialogu otwiera dokument *This Holy*

⁴⁷ *Dublin Report*, 63, s. 354. Por. W. Hanc, *Ekumeniczny wymiar sakramentów chrześcijańskiej inicjacji*, s. 741.

⁴⁸ *Dublin Report*, 64-66, s. 354. Por. W. Hanc, *Ekumeniczny wymiar sakramentów chrześcijańskiej inicjacji* s. 741-742; P. Kantyka, *Anglikanie i metodyści w dialogu z katolikami na temat Eucharystii*, s. 237; W. Hryniewicz, *Żyjemy z daru paschalnej Ofiary*, s. 60.

*Mystery: A United Methodist Understanding of Holy Communion*⁴⁹ z 2004 roku, będący właściwie pierwszą, usystematyzowaną wykładnią współczesnej doktryny eucharystycznej metodyzmu, gdzie w odniesieniu do kategorii anamnezy, określa się Eucharystię jako „pewnego rodzaju ofiarę” (*a type of sacrifice*).

5. Dialogi z innymi Kościołami i Wspólnotami protestanckimi

Jeszcze w czterech innych dialogach katolicko–protestanckich na poziomie światowym podjęto temat ofiary eucharystycznej, choć w zdecydowanie mniej zaawansowanym zakresie, jak w opisanych powyżej. Dialog Kościoła katolickiego z Uczniami Chrystusa rozpoczęły w roku 1967 spotkania na forum lokalnym w USA, lecz dopiero po 10 latach powstała oficjalna Komisja Mieszana złożona z przedstawicieli watykańskiego Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan oraz Konsultacyjnej Rady Ekumenicznej Uczniów i Rady ds. Chrześcijańskiej Jedności Kościoła Chrystusa. W 1992 roku opublikowano dokument drugiej fazy tego dialogu zatytułowany *The Church as Communion in Christ*⁵⁰, w którego treści uwzględniono temat Eucharystii. W punktach dotyczących różnic w wierze stwierdza się, że choć celebrowanie Eucharystii stanowi centralną wartość dla obu Kościołów, to jednak jest rozumiana odmiennie, co obie strony tu w skrócie prezentują⁵¹. W interesującym nas zakresie warto zwrócić uwagę na pojawiający się wątek poświęcony roli pamięci, także w celebrowaniu liturgicznym, zawarty w szerszym kontekście misji Kościoła. Autorzy dokumentu wspólnie przyjmują, że Kościół żyje pamięcią swoich korzeni, co wyraża się wspomnianiem z dziękczynieniem dzieła, jakie Bóg

⁴⁹ Dokument dostępny w całości w języku angielskim na stronie: <http://www.umc.org/what-we-believe/this-holy-mystery> [dostęp 28.04.15]. Polskie streszczenie tego dokumentu – zob. E. Puślecki, *Eucharystia w dialogu katolicko-metodystycznym*, w: *Wspólna Eucharystia – cel ekumenii*, red. P. Jaskóła, R. Porada, Opole 2005, s. 208-216.

⁵⁰ *The Church as Communion in Christ*, [w:] *Growth in Agreement II. Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level 1982-1998*, ed. J. Gros, H. Mayer, W.G. Rusch, Geneva - Grand Rapids - Cambridge 2000, s. 386-398.

⁵¹ Tamże, 12-14, s. 389.

dokonał w Chrystusie. Pamięć w rozumieniu biblijnym, co się tu podkreśla, to coś więcej niż wspomnianie przeszłości w umyśle – to przede wszystkim dzieło Ducha Świętego łączące przeszłość z teraźniejszością. Przez Ducha moc wspomnianych wydarzeń staje się aktualna. W Eucharystii w sposób specjalny Duch czyni Chrystusa obecnym dla członków wspólnoty. Razem z darem samego Chrystusa Eucharystia zarazem symbolizuje i czyni obecnym Jego zbawienie nam ofiarowane⁵². Mimo wszelkich różnic w doktrynie eucharystycznej ten wątek anamnetyczno-epikletyczny wydaje się tu być bardzo obiecującym zwiastunem perspektyw dalszego dialogu o Eucharystii jako ofierze.

Dialog ze Światową Konferencją Mennonitów katolicy rozpoczęli dopiero w 1998 roku. Po pięciu latach prac Komisja Mieszana opublikowała bardzo obszerny raport zatytułowany *Called Together to Be Peace-makers*⁵³. Nauka o Eucharystii przedstawiona jest tu w dziale poświęconym sakramentom. Najpierw strona katolicka wyraża swoją doktrynę, gdzie m.in. przypomina się, że Eucharystia jest sakramentalnym uobecnieniem jedynej ofiary Chrystusa oraz pamiętką jego męki, śmierci i zmartwychwstania, przy czym w przypisie doprecyzowuje się znaczenie pojęcia pamiętka w jego biblijnym sensie⁵⁴. Już na początku swojej prezentacji mennonici zaznaczają, że w ogóle nie używają terminu sakrament, lecz posługują się słowem obrzędy (*ordinances*), chcąc w ten sposób wyeksponować ich duchowe znaczenie⁵⁵. Wieczerza Pańska czy inaczej Święta Komunia, bo te nazwy preferują, jest w ich rozumieniu uczcą wspomnieniową, będącą proklamacją śmierci Pana, gdzie uczestnicy z wdzięcznością przywołują na pamięć dzieło zbawienia dokonane przez Jezusa. Tak więc Wieczerza Pańska rozumiana jest tu jako pamiętka i znak, ale bez jakiegokolwiek mocy sprawczej wobec uczestników⁵⁶. W zestawieniu punktów zbieżnych zazna-

⁵² Tamże, 25-30, s. 391-392.

⁵³ *Called Together To Be Peace-makers. Report of the International Dialogue between the Catholic Church and the Mennonite Word Conference*, w: *Growth in Agreement III. International Texts and Agreed Statements 1998-2005*, ed. J. Gros, T.F. Best, L.F. Fuchs, Geneva - Grand Rapids - Cambridge 2007, s. 206-267.

⁵⁴ Tamże, 117, s. 237

⁵⁵ Tamże, 120, s. 238.

⁵⁶ Tamże, 125-126, s. 240.

czono tylko, że celebracja Wieczerzy Pańskiej jest zakorzeniona w cudownym darze Bożej łaski dostępnym jej uczestnikom przez moc męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, które są w niej wspomniane⁵⁷. Natomiast w rozbieżnościach mennonici podkreślają raz jeszcze, że dla nich Wieczerza Pańska jest tylko znakiem lub symbolem, który jedynie wskazuje na ofiarę Krzyża i pomaga zachować żywą pamięć o niej⁵⁸.

Rozmowy między watykańskim Sekretariatem ds. Jedności Chrześcijan a przedstawicielami klasycznych zielonoświątkowców nawiązano w roku 1969. Aktualnie mamy opublikowany już piąty raport tego dialogu, lecz mimo to, temat Eucharystii pojawił się tam tylko raz, zupełnie marginalnie w raporcie będącym owocem drugiej fazy dialogu⁵⁹. Ze względu na duże różnice w doktrynie i w praktyce obie strony jedynie określiły tu swoje stanowiska. W zakresie ofiary eucharystycznej katolicy stwierdziły, że Eucharystia jest sakramentalną pamiątką ofiary Chrystusa w biblijnym sensie słowa *anamnesis*. Natomiast większość zielonoświątkowców celebryje Wieczerzę Pańską jako obrzęd (*ordinance*) w posłuszeństwie nakazowi Pana, przy czym wyraźnie podkreślają, że w ich w życiu kościelnym Eucharystia nie zajmuje takiego miejsca jak u katolików. Zaznacza się jednak tu, że istnieją Kościoły zielonoświątkowe, które wierzą, że Wieczerza Pańska jest pamiątką, która jest czymś więcej niż tylko wspomnieniem śmierci i zmartwychwstania Jezusa, i uważają ją za środek łaski⁶⁰.

W końcu temat Eucharystii pojawia się także w dialogu ze wspólnotami ewangelikalnymi w dokumencie, będącym efektem spotkań w latach 1977-84, *The Evangelical-Roman Catholic Dialogue on Mission*⁶¹. Należy tu na wstępie zaznaczyć, że w tym

⁵⁷ Tamże, 133, punkt 1 i 2, s. 241.

⁵⁸ Tamże, 138, s. 242

⁵⁹ *Final Report. Dialogue between the Secretariat for Promoting Christian Unity and Some Classical Pentecostals (1977-1982)*, w: *Growth in Agreement II. Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level 1982-1998*, ed. J. Gros, H. Mayer, W.G. Rusch, Geneva - Grand Rapids - Cambridge 2000, s. 721-734.

⁶⁰ Tamże, 45, s. 726-727. Por. W. Hanc, *Ekumeniczny wymiar sakramentów chrześcijańskiej inicjacji*, s. 742-743.

⁶¹ *The Evangelical-Roman Catholic Dialogue on Mission (1977-1984)*, [w:] *Growth in Agreement II. Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level 1982-1998*, ed. J. Gros, H. Mayer, W.G. Rusch, Geneva

przypadku nie możemy jednak mówić o jakimś konkretnym Kościele, a tym samym o jednorodnej doktrynie eucharystycznej. Ewangelikalizm to raczej dynamicznie rozwijający się wielki nurt w łonie współczesnego protestantyzmu – zmieniający raptownie geografie współczesnego ekumenizmu, definiujący się w pewnej opozycji do tradycyjnych Kościołów wywodzących się bezpośrednio z XVI-wiecznej Reformacji⁶². Wspólnoty ewangelikalne grupują wachlarz ponad 100 denominacji na całym świecie należących do bardzo różnych tradycji kościelnych: tzw. kościołów wolnych, mennonitów, kongregacjonalistów, presbiterian, anabaptystów, baptystów, adwentystów, zielonoświątkowców, metodystów, ale też anglikanów czy luteranów. Temat Eucharystii we wspomnianym dokumencie jedynie zasygnalizowano. Obie strony rozumieją Eucharystię jako sakrament lub obrządek (*ordinance*), będący środkiem łaski. Strona katolicka uwypukla anamnetyczno-epikletyczne rozumienie sakramentalnego charakteru misterium Chrystusa w Eucharystii. Tymczasem wspólnoty ewangelikalne, w różnoraki sposób uwarunkowany własną tradycją kościelną, rozumieją ten sakrament jako akt wspominania śmierci Chrystusa, w którym On nam błogosławi, włączając nas do wspólnoty ze sobą. Obie strony zauważają tutaj działanie Ducha Świętego, szczególnie w skutecznieniu słów Jezusa wypowiedzianych podczas Ostatniej Wieczerzy. Również wspólnie uznają Eucharystię za pamiątkę Nowego Przymierza, która jest uprzywilejowanym znakiem zbawczej łaski Chrystusa dostępnej dla chrześcijan⁶³. Jak widać, trudno tutaj mówić o dialogu na temat ofiarniczego charakteru Eucharystii, ale są ku temu pierwsze przesłanki w pewnych wspólnych odniesieniach anamnetyczno-epikletycznych. Istota problemu wynika tu z niejednorodności wspólnot ewangelikalnych, gdzie jednym jest bliżej do uznania sakramentalności Wie-

– Grand Rapids – Cambridge 2000, s. 399-437. Zob. omówienie tego tekstu K. Karski, *Dialog katolicko-ewangelikalny*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1/1988, s. 101-104.

⁶² Zob. W. Kasper, *That They May All Be One. The Call to Unity*, London – New York 2004, s. 25.

⁶³ *The Evangelical-Roman Catholic Dialogue on Mission*, 4.3, s. 423-424.

czyrzy Pańskiej, ale inni traktują ją na sposób skrajnie symbolistyczny w znaczeniu zwingliańskim⁶⁴.

W tym miejscu należy jeszcze wspomnieć dokument wyjątkowy, aczkolwiek o zupełnie innym charakterze niż wyżej omawiane, a mianowicie tzw. *Dokument z Limy*, czyli *Baptism, Eucharist, Ministry* z 1982 roku Komisji „Wiara i Ustrój” Światowej Rady Kościołów. Jest to uzgodnienie multilateralne, wypracowane przez to ekumeniczne gremium reprezentujące wszystkie tradycje chrześcijańskie. Z jednej strony stanowi ono swoistą klamrę zbierającą osiągnięcia dialogów bilateralnych, z drugiej strony jednak recepcja tego dokumentu przebiegała bardzo rozmaicie w zakresie szczegółowych elementów w poszczególnych Kościołach i stąd trudno uznać go za jednoznacznie reprezentatywny obraz syntetyzujący stan dialogu na tym etapie. W części poświęconej Eucharystii idea anamnezy stanowi jakby ogniskową, w której zbiegają się główne linie tego misterium⁶⁵, szczególnie wiążąc pamiętkę z ofiarą. Ofiarniczy charakter Eucharystii wyrażony jest tu dobitnie przez połączenie jej wymiaru sakramentalnego z ofiarnym: „Eucharystia jest sakramentem jedynej ofiary Chrystusa, który zawsze żyje, aby wstawiać się za nami”⁶⁶. Drogę do takiego rozwiązania otwarło właśnie zastosowanie biblijnej koncepcji pamiętki wobec Eucharystii, pozwalające traktować ją jako sakramentalne uobecnienie jedynej ofiary Krzyża. Jednak ściśle biorąc, w ostateczności dokument pozostawia tę kwestię otwartą i jedynie zachęca w tym miejscu uczestników dialogu do zrewidowania w tym zakresie swojego podejścia do tematu ofiary, co uwidacznia ograniczenia

⁶⁴ Por. W. Hanc, *Ekumeniczny wymiar sakramentów chrześcijańskiej inicjacji*, s. 743; E. Bartels, *Take Eat, Take Drink. The Lord's Supper through the Centuries*, Saint Louis 2004, s. 183-206.

⁶⁵ Zob. J.M.R. Tillard, *The eucharist, gift of God*, w: *Ecumenical perspectives on Baptism, Eucharist and Ministry*, ed. M. Thurian, Geneva 1985³, s. 104-118, gdzie autor rozwija tę myśl, prezentując główne idee myślenia o Eucharystii w *Dokumencie z Limy* w kontekście różnych tradycji kościelnych.

⁶⁶ Komisja „Wiara i Ustrój” Światowej Rady Kościołów, *Chrzest, Eucharystia, Posługiwanie duchowne. Tekst „Dokumentu z Limy” (1982)*, Eucharystia, nr 8, w: *Chrzest, Eucharystia, Posługiwanie duchowne. Dokument z Limy 1982. Tekst i komentarze*, red. W. Hryniewicz, S.J. Koza, Lublin 1989, s. 35 [dalej: *Dokument z Limy*]. Por. G.K. Schäfer, *Eucharistie im ökumenischen Kontext. Zur Diskussion um das Herrenmahl in Glauben und Kirchenverfassung von Lausanne 1927 bis Lima 1982*, Göttingen 1988, s. 243.

osiągniętego konsensusu w zakresie ofiarniczego charakteru Eucharystii⁶⁷. Widać tu wyraźnie, że wielu protestantów ciągle jeszcze ma duże opory, by zaakceptować wprost pogląd, że Eucharystia jest ofiarą w pełnym sensie tego pojęcia. Dokładnie ujmując, większość z nich, jak to sugerują zapisy przyjęte w punkcie 5 i 8 dokumentu, zatrzymuje się na pozycji preferującej przekonanie, że Eucharystia jako sakrament ofiary jest skutecznym znakiem własnej ofiary Chrystusa i jej widzialną pamiątką. Mimo to *Dokument z Limy*, jako synteza 50-letnich prac Komisji „Wiara i Ustrój” prowadzących do wspólnoty eucharystycznej podzielonych chrześcijan jest ogromnym sukcesem ekumenicznym w sensie imponującej drogi, jaką pokonano, by uzyskać tak daleko idące zbliżenie przedstawicieli tak wielu różnych Kościołów podzielonych historycznymi i teologicznymi kontrowersjami. Ich choć uzyskany poziom konwergencji jest tu wciąż niedoskonały, co potwierdzają oceny tego dokumentu wyrażone przez poszczególne Kościoły, to jednak nakreślona tutaj anamnetyczna perspektywa rozwiązania problemu ofiarniczego charakteru Eucharystii niesie pokaźny potencjał dla dalszych możliwości szukania rozwiązania tej kwestii na tak szerokiej płaszczyźnie dialogu, jaką reprezentuje Komisja „Wiara i Ustrój” Światowej Rady Kościołów.

6. Podsumowanie – *Quanta est nobis via?*

A zatem ciągle aktualne pozostaje pytanie sprzed 20 lat postawione w encyklice *Ut unum sint* przez Jana Pawła II: „jak długa droga dzieli nas jeszcze od tego błogosławionego dnia, w którym urzeczywistni się pełna jedność w wierze i będziemy mogli zgodnie sprawować świętą Eucharystię Pana”⁶⁸? Podsumowując naszkicowaną powyżej panoramę dialogów katolicko–protestanckich o Eucharystii, można najogólniej stwierdzić, że wszystkie one używają biblijnej kategorii pamiątki (*anamnesis*) jako klucza

⁶⁷ *Dokument z Limy*, Eucharystia, komentarz do nr 8, s. 35. Por. A. Birmelé, *Théologie. Voix protestante*, w: *Eucharistia. Encyclopédie de l'Eucharistie*, red. M. Brouard, Paris 2004, s. 485-486.

⁶⁸ UUS 77.

do rozwiązania kontrowersji wokół mszy jako ofiary⁶⁹ i jednocześnie rysuje się tu ich podział na trzy grupy pod względem zaawansowania przebytej drogi ku wspólnej Eucharystii:

– pierwsza grupa obejmuje uzgodnienia, gdzie właściwie wolno mówić o wysokim stopniu osiągniętej zgodności wspólnego rozumienia Eucharystii jako ofiary w sensie pamiętki jedynej ofiary Chrystusa (dokument katolicko-anglikański *Doktryna eucharystyczna* [1971] i dokument katolicko-luterański *Wieczerza Pańska* [1978])⁷⁰;

– druga grupa obejmuje dokumenty dialogów, w których zastosowano kategorię pamiętki (anamnezy), osiągając pewien stopień konwergencji w jej rozumieniu, lecz sam temat ofiary potraktowano wstępnie, pozostawiając otwartą perspektywę do dalszych uzgodnień poprzez pogłębienie rozumienia pojęcia pamiętki w odniesieniu do Eucharystii (dialog katolicko-metodystyczny *Raport z Dublinu* [1976] i dialog katolicko-reformowany *Obecność Chrystusa w Kościele i w świecie* [1977]);

– trzecia grupa to deklaracje, w których jedynie wstępnie podjęto temat Eucharystii, budując fundament do dalszego dialogu przez obustronną prezentację własnej doktryny (dialog z Uczniami Chrystusa, mennonitami, zielonoświątkowcami i wspólnotami ewangelikalnymi).

Osobną kategorię stanowi tu *Dokument z Limy* Komisji „Wiara i Ustrój”, będący w pewien sposób wyrazem wzajemnej korelacji między dialogami bilateralnymi i swoistym podsumowaniem ekumenicznych wysiłków na drodze ku wspólnej Eucharystii, gdyż po jego opublikowaniu w 1982 roku, czyli praktycznie od ponad 30 lat, nie ukazał się już żaden istotny dokument dialogu teologicznego na poziomie międzykościelnym zogniskowany wokół tej problematyki⁷¹.

Taki stan pogłębia niepokój o przyszłość zbliżenia w dialogu ekumenicznym dotyczącym Eucharystii. Wydaje się, że nowych

⁶⁹ Por. W. Kasper, *Harvesting the Fruits. Aspects of Christian Faith in Ecumenical Dialogue*, London – New York 2009, s. 190-191; 205-206.

⁷⁰ Por. W. Thönissen, *Eucharistie, Eucharistiefeier, 5. Ökumenischer Dialog*, w: *Lexikon der Ökumene und Konfessionskunde*, Hg. W. Thönissen, Freiburg im Br. 2007, k. 371-372.

⁷¹ Por. B. Sesboüé, *Pour une théologie œcuménique*, Paris 1990, s. 250-252.

dróg należy tu poszukiwać przede wszystkim w dwóch sferach. Podstawową barierą dla rozwoju tego dialogu jest ciągle nierozwiązany problem ministra (szafarza) Eucharystii – uznania ważności ordynacji na urząd duchowny we Wspólnotach protestanckich, gdyż Kościół katolicki stale uważa, że z tego powodu Kościoły reformacyjne nie przechowały „właściwej i całkowitej rzeczywistości misterium eucharystycznego”⁷². Drugą, perspektywiczną płaszczyzną postępu w zbliżeniu do wspólnej Eucharystii może tu być zmiana samej metody dialogu teologicznego. Wybitny amerykański teolog – uczestnik wielu grup dialogu ekumenicznego – kardynał A. Dulles wskazywał w ostatnich latach swojego życia na wyczerpywanie się potencjału stosowanej po II Soborze Watykańskim w dialogu ekumenicznym metody konwergencji opartej na harmonizacji doktryn poprzez wspólną hermeneutykę źródeł różnych tradycji kościelnych. Opinię tę potwierdzają wyniki przeprowadzonej powyżej analizy dialogów teologicznych o Eucharystii, bo wykazują one, że tam gdzie dialog prowadzono intensywnie poszukując elementów wspólnych, osiągnięto właściwie prawie wszystko, co możliwe za pomocą tej metody. Rozwojowe pozostają tylko te dialogi, w których nastąpiły dopiero wstępne ustalania doktrynalne na temat Eucharystii – tam metoda ta może być jeszcze użyteczna.

A zatem, by wyprowadzić dialog ekumeniczny ze stagnacji, należy podjąć inną metodę pracy ekumenicznej. Kard. Dulles jako alternatywę podał koncepcję metody wzajemnego wzbogacania się przez świadectwo, która pozostawia uczestnikom dialogu wolność czerpania z własnych źródeł normatywnych, bez minimalizowania tego, co je wyróżnia⁷³. Wyszedł on tutaj od myśli Jana Pawła II zawartej w encyklice *Ut unum sint*, że „dialog nie jest tylko wy-

⁷² Dekret o ekumenizmie, 22.

⁷³ A. Dulles, *Ratując ekumenizm przed nim samym*, „First Things” (ed. polska) nr 6/wiosna 2008, s. 52-55. Por. tenże, *Blask wiary. Wizja teologiczna Jana Pawła II*, Kraków 2005, s. 248-249, 253-254.

mianą myśli, ale zawsze w jakiś sposób «wymianą darów»⁷⁴. Co więcej Jan Paweł II napisał w tej samej encyklice:

„Dzięki wymianie darów między Kościołami, które się nawzajem dopełniają, komunია przynosi owoce”⁷⁵. „Na etapie, na którym się obecnie znajdujemy, należy poważnie zastanowić się nad znaczeniem tego dynamizmu wzajemnego wzbogacania się. Jest on oparty na komunii już istniejącej dzięki pierwiastkom eklezjalnym obecnym we Wspólnotach kościelnych i z pewnością stanie się bodźcem do osiągnięcia pełnej i widzialnej komunii – upragnionego celu drogi, którą idziemy. Jest to ekumeniczna forma ewangelicznego prawa dzielenia się dobrami”⁷⁶.

Według Dullesa, ta intuicja Jana Pawła II otworzyła zupełnie nowy rozdział w historii ekumenizmu, co potwierdzają kierunki współczesnych poszukiwań ekumenicznych⁷⁷.

Czy wspólna Eucharystia jako znak jedności wszystkich chrześcijan, po pierwszych latach posoborowego entuzjazmu ekumenicznego, obecnie zdaje się być celem, który się oddala? Bez wątpienia jest celem, który stale jest gorącym pragnieniem, choć dzisiaj już dużo lepiej rozumiemy, że jest to wizja jedności bardzo wymagająca⁷⁸. Nie ma tu dróg na skróty, a liczne dokumenty uzgodnień wypracowane przez teologów same nie wystarczą – potrzebna jest najpierw ich cierpliwa recepcja i to nie tylko na pozio-

⁷⁴ UUS 28. Por. W. Kasper, *Harvesting the Fruits*, s. 5-6. To zdanie Jana Pawła II rozwinął Benedykt XVI w przemówieniu na spotkaniu ekumenicznym podczas wizyty w Australii (18.07.2008): „Dlatego też dialog ekumeniczny posuwa się naprzód nie tylko drogą wymiany myśli, lecz także poprzez wymianę ubogacających darów. «Myśl» dąży do prawdy; «dar» wyraża miłość. Obie są niezbędne do prowadzenia dialogu. Kiedy otwieramy się na przyjęcie darów duchowych od innych chrześcijan, łatwiej nam dostrzec światło prawdy, które pochodzi od Ducha Świętego”. „L'Osservatore Romano” (ed. polska) 9/2008, s. 17.

⁷⁵ UUS 57.

⁷⁶ UUS 87.

⁷⁷ Zob. szerzej M. O’Gara, *Receiving Gifts in Ecumenical Dialogue, w: Receptive Ecumenism and the Call to Catholic Learning. Exploring a Way for Contemporary Ecumenism*, ed. P.D. Murray, Oxford – New York 2008, s. 26-33.

⁷⁸ Por. UUS 78.

mie władz kościelnych, ale i wśród wiernych⁷⁹ Ewidentnie takim widzialnym owocem procesu recepcji dialogów doktrynalnych o Eucharystii jest wprowadzenie do liturgii wielu Kościołów protestanckich nowych formularzy modlitw eucharystycznych, w których umieszczono anamnezę i epiklezę⁸⁰. Przede wszystkim jednak nie wolno tracić nadziei – trzeba być stale otwartym na Ducha Świętego, bo to On inspiruje całe dzieło ekumenizmu⁸¹, dlatego na pewno nie pozwoli zatrzymać się Kościołowi w pół drogi do pełnej jedności przy ołtarzu eucharystycznym, gdyż „Duch sprawia często, że Jego łaska rozlewa się innymi niż zwykle drogami”⁸².

Streszczenie

Soborowy dekret *Unitatis redintegratio* otworzył Kościół katolicki na dialog ekumeniczny z innymi wyznaniem chrześcijańskimi, wyznaczając jako jego cel pełną wspólnotę kościelną urzeczywistniającą się we wspólnym sprawowaniu Eucharystii. Jedną z podstawowych przeszkód na drodze realizacji tego celu była trwająca od czasów Reformacji kontrowersja z protestantami na temat mszy jako ofiary. Artykuł, przez analizę dokumentów poszczególnych dialogów ekumenicznych, prezentuje zakres osiągniętego postępu w tej dziedzinie. Kluczem do rozwiązania tej kontrowersji w najbardziej zaawansowanych dialogach okazała się biblijnie rozumiana kategoria pamiętki (*anamnesis*), która pozwoliła ukazać w sposób akceptowalny dla obu stron związek pomiędzy jedyną ofiarą Chrystusa na krzyżu a ofiarą eucharystyczną. W dalszej perspektywie uzyskanie większego zbliżenia między Kościołami chrześcijańskimi wymaga tu pokonania przeszkód w innych spornych obszarach (głównie sprawa ministra/szafarza Eucharystii), a także wypracowania nowej metodologii prowadzonych dialogów.

⁷⁹ Zob. tamże 80-81. Por. A. Houtepen, *Ökumenische Dokumente - und was dann? Die ökumenischen Dialogen und deren Rezeption vierzig Jahre später*, „Una Sancta” (59) 2/2004, s. 110-124.

⁸⁰ Por. H. Hoping, *Mein Leib für euch gegeben*, s. 422-423.

⁸¹ *Dekret o ekumenizmie*, 1;4. Por. W. Kasper, *That They May All Be One*, s. 156, 169.

⁸² UUS 84. Por. W. Kasper, *Harvesting the Fruits*, s. 206.

Słowa kluczowe: Eucharystia, dialog ekumeniczny, teologia protestancka, ofiara, pamiątka, anamneza.

Abstract

The unity of the Church realized in the sign of the Eucharistic community – a goal that is moving away?

The state of the Catholic-Protestant dialogue about the Eucharist as a sacrifice 50 years after the Decree on Ecumenism

The conciliar decree *Unitatis redintegratio* opened the Catholic Church to ecumenical dialogue with other Christian confessions, setting as its goal the full ecclesial communion which would become reality in the common celebration of the Eucharist. One of the main obstacles to achieving this goal has been the controversy with protestants on the mass as sacrifice which has been going on since the Reformation. The article, by analysing the various ecumenical dialogues documents, presents the scope of the progress made in this field. The key to resolving this controversy in the most advanced dialogues proved to be the biblically understood category of memorial (*anamnesis*), which allowed the show in a way acceptable to both sides the relationship between the only sacrifice of Christ on the cross and the Eucharistic sacrifice. In order to achieve in the long term a greater convergence between the Christian Churches it is necessary to overcome obstacles in other disputed areas (mainly the case of the minister of the Eucharist), as well as develop a new methodology of dialogues.

Keywords: Eucharist, ecumenical dialogue, protestant theology, sacrifice, memorial, anamnesis.

tłum. **D. Kuchta**